

KİTABIN TARİHÇESİ*

M. Türker ACAROĞLU

Basma Yazı ve Resimleri
Derleme Müdürü

Kitabın tarihçesi, uygarlık tarihinin bir parçasıdır. Uygarlık ilerledikçe, sosyal bağlar çoğalmış, düşünce gereksinimleri doğmuş, bu da yazıyı ortaya çıkarmıştır.

ESKİ ÇAĞLARDA

Eski çağlarda metinler, taş ve maden gibi, çok dayanıklı ağır malzeme üstüne hâkkedilirdi: Hukuk metinleri, mezar yazıtları v.b. gibi.

Sonra, tahta ve kil tabakası gibi, daha hafif, taşınabilir malzeme kullanıldı. Çinliler, ipek kumaş kullandılar. Nil kıyılarında, eski Mısırlılar, yaprak biçimine getirilmiş papirüs lifleri kullandılar. Kitaplar, ağaç bir silindire sarılmış ağır tomarlar (rulolar) biçimindeydi. Yazı, papirüsün yalnız bir yüzüne fırça ile yazılır; okuma, sürekli olurdu.

Bilinen ilk kitaplar, İ. Ö. 2.700 yıllarında dua, adak, vakıf gibi şeyleri içine alan Ölümler Kitabı'nın bazı nüshalarıdır.

Papirüs, Yunanistan'a çarçabuk girdi (İ.Ö. VII. yüzyıl). Önceleri

ağızdan ağıza geçerek geleneği sürdüren destan ve şiirler, fırça ve kama ile tesbit edildi. Çokluk basitçe yapılan süsleme, duvar resimlerini andırıyordu.

İ.Ö. II. yüzyılda Romalılar 15 m. uzunluğunda, 15 - 30 sm. genişliğinde papirüs tomarları kullanmağa başladılar. Bunların, Herculanum kazılarında yarı-kömürleşmiş biçimde orijinaleri bulundu. Roma'da, kimisi halka da açık kitaplıklar, nadir kitap koleksiyoncuları vardı. Kitapçılar, ithal ve ihraç ettikleri eserlerle, geniş bir ticaret yaparlardı.

Bazı Asya ulusları, pek eski çağlardan beri tabaklanmış deriyi, yazı malzemesi olarak kullanırlardı. Bergama (Pergama) imalâthaneleri, koyun derisi hazırlama işinde büyük bir ün salmıştı. Buna, parlak bir cilâ, mükemmel bir beyazlık verebiliyorlardı. 60 x 110 boyutunda bir dikdörtgen olan Pergame'nun (buradan parchemin - parşömen) böyle ortaya çıktı.

İsa'nın doğuşu sırasında pek yaygın bir duruma gelen bu yeni aracın kullanılışı, kitabın dış görü-

(*) Kütüphane Haftası dolayısıyla, 2 Nisan 1971 günü saat 18'de İstanbul Erkek Lisesinde verilen konferansın metnidir.

ersitesinde kütüphane
lk kursu ile kütüpha-
açılan ve sayın Adnan
Fakültemizde üniver-
İstanbul Üniversite-
ne sorunu bir derece-

ünleketimizde kitap,
örmemektedir. Planlı
kalkınmada başa-
gerçekleştirmesi ge-
ülke olarak, kitap,
nce, eylem ve politi-

öğretim, yüksek öğ-
kütüphane seferberli-
Başta okullar ol-
eler meydana getiril-
kütüphanelerinin ku-
lanmalıdır. Kütüpha-
erine gerekli olanak-
hareketsiz merkez-
ligesi olan yazmalar

alabilmeleri için ge-
ksek öğretim üstü
a çalışacak gençler

ya sıkıştırılmamalı;
tüm aydınlarca so-

ydınlık bir Türkiye
a hazinesi olan kü-
ruz.

verenlere, kütüpha-
yan ve bize bu ül-
eri adına saygıları-

nüşünü çok değiştirdi. Katlanabilen parşömen yaprakları dikilen, bir araya getirilen, bir ciltle korunan defter biçimine sokulabiliyordu. Kitap, arkalı - yüzü yazılabilen bir dikdörtgen (codex) biçimine girdi. Parşömen, papirüsten daha dayanıklıydı. Kazıma ve düzeltmelere dayanıyor, süslemeleri pek güzel gösteriyordu. Sayfalar numaralanabiliyor, dizinler konabiliyor, kolayca okunabiliyor, metin karşılaştırmaları yapılabiliyordu.

Bizans İmparatorluğunun en eski dönemine ait İstanbul'dan kaçıncı bazı yazmalardan üçü Vatikan'da, biri de Paris Ulusal Kitaplığında elân korunmaktadır. Bunların bazıı minyatürdür.

ORTA ÇAĞ :

Doğudan gelen akınlar, Batıda kitabın gelişmesini tamamiyle durdurdu. Gol'lüler yazı nedir bilmezlerdi, yazı yazdırmak için Yunanlı kâtip kullanırlardı. Ancak, V. yüzyıla doğru, Avrupa'da ilk manastırlar kuruldu. Yağmadan kurtarılabilen nadir yazmaları biraraya topladılar. VII. yüzyıla doğru, Mağripli korsanların müdahalesi sonunda, Mısır'dan gelen papirüs ithalâtı büsbütün kesildi. Kitap, ender bulunur bir nesne oldu. Parşömen pahalı, nadir olduğundan, bir kısım müstensihler (kopyacılar) eski yazmaları silip yerine yeni metinler yazmaktan çekinmediler. Modern usuller, üstüne yeniden yazı yazılmış eski parşömenlerdeki ilk yazıyı

canlandırmak olanağını bize vermektedir.

Bu dönemden kalan yazmalar; özellikle dua kitapları, kilise kanun metinleri, manastır senetlerinden derleme ya da eski çağların nadir yazarlarına ait eserlerdir.

O sıralarda kitap, kilise ya da manastırların hazinelerinin bir parçası sayılırdı. Kalın tahta kalıplarla ciltlenir, demir ya da bakırla köşeleri perçinlenir, üstünde bulunduğu sıraya zincirlerle bağlanırdı. Bu, bir çeşit gayrimenkul eşya idi.

Kitabı çoğaltmak üzere, elde tek bir çare vardı : Kopya (istin-sah) etmek. Bu ağır, can sıkıcı iş yapanları, o çağın minyatürleri bize gösterir. O dönemde harfler, yazılmaktan çok resmedilirdi. Kaligrafya (hüsnuhat) denilen güzel-yazı (hattatlık) işi, sıkı kuralları olan bir sanattı. Süsleme (tezyinat) ise, daha fantazi bir işti.

XI. yüzyıla doğru, manastır atelyelerinde işin örgütlendirilmesi denendi : Uzmanlar, kâtipler, mu-sahhihler (düzeltiliciler), tezhipçiler, ciltçiler arasında bir işbölümü yapıldı.

XIII. yüzyılda eğitim - öğretim alanı genişledi, okuma - yazma gereksinmesi çoğaldı. Paris, Bologne, Padoue gibi büyük üniversitelerde lâik kitapçılar, bir kitabın nüshalarını çoğaltmak için, bambaşka bir yola başvurdular : Örnek yazmayı bölümlere ayırıyor, bu bölümleri öğrencilere dağıtıyor, parayla kop-

k olanağını bize ver-

emden kalan yazmalar; a kitapları, kilise kari, manastır senetlerinin ya da eski çağların nana ait eserlerdir.

rdada kitap, kilise ya da hazinelerinin bir parçası. Kalın tahta kalıplarla yazılır ya da bakırla köşerir, üstünde bulunduğu yerle bağlanırdı. Bu, bir örnek eşya idi.

çoğaltmak üzere, elde yazma vardı: Kopya (istin-kopya). Bu ağır, can sıkıcı işi çoğaltmanın minyatürleri bir dönemde harfler, yazma çok resmedilirdi. Kaligrafik (kalligrafik) denilen güzel-yazma işi, sıkı kuralları olan yazma (tezyinat) ise, bir işti.

Yazma doğru, manastır işinin örgütlenmesi için uzmanlar, kâtipler, müzteciler, tezhipçiler, yazma da bir işbölümü ya-

zılda eğitim - öğretim işi, okuma - yazma gelişti. Paris, Bologne, büyük üniversitelerde, bir kitabın nüshalaması için, bambaşka bir yazma: Örnek yazmayı yazıyor, bu bölümleri yazıyor, parayla kop-

ya ettiriyorlardı. Daha sonra bu bölümler kitapçıya gidiyor, bir araya getiriliyor, dağıtılan parça sayısı kadar nüsha elde ediliyordu. Eğitim - öğretime yarayan hukuk, gramer, bilim kitapları için bu, epey hızlı bir çoğaltma aracıydı.

Başka bir önemli faktör de işe karıştı: Yüzyıllardan beri Çin'de kullanılan kâğıdın Avrupa'ya gelişi, Semerkand kervanlarıyla oldu. Paçavradan yapılan bu kâğıt, daha sonra Araplarla İspanya'ya, Sicilya'ya geçti. XIII. yüzyıl başında İtalya'da, XIV. yüzyılda Fransa'da da artık kâğıt üretilebiliyordu. Yumuşak, dayanıklı bir biçimde yapılan bu kâğıt, sırasında yazmalar için parşömenle rekabete girişti: Maliyeti gitgide düşerek.

UYANIŞ (RÖNESANS) ÇAĞI :

Yazma işi hem ağır, hem de pahalı olduğundan, mekanik yollar denendi. XIV. yüzyıl sonlarında, tahta hâkkesme sanatı (xylographie) doğdu. Tahta üstüne gravürler çizerek dinsel tasvirler çoğaltılıyordu. Bunun için, resim, bir tahta kalıp üzerine tersine hâkkesilirdi. Çizgiler, bir çakı ile oyulurdu. Bu oyna mürekkeplenir, üstüne bir kâğıt tabakası konur, kıl bir tamponla üzerinden geçirilir. Elde edilen resimler, fırça ya da patronla boyanır, yaldızlanır, renklendirilirdi. Metin yazması, pek kısa olurdu. Çünkü, yazmaları da tahtaya oymak gerekiyordu.

Yazıya ayrılan yerin genişletilmesi, birçok yaprağın biraraya getirilmesi ile tahta baskısı kitaplara varıldı. Bunlar, kısa vaiz özetleri ya da okullara ilk dilbilgisi kitaplarıydı. Bu tekniğin sakıncaları: Düzeltme yapılamıyor, kâğıdın arka yüzünden yararlanılamıyor, her yeni metin için yeni bir kalıp gerekiyordu.

Makinistlerin, kuyumcuların, dökmecehlerin yeni yeni araştırmaları, oynak (müteharrik) harflerin icadıyla sonuçlandı. Çelik kalıplarla tıpatıp birbirine benzer harfler elde ediliyor, bir presle kâğıdın her iki yüzü de basılıyordu. Matbaacılık (typographie) doğmuştu!

Bilinen ilk denemeleri, 1436 yılında Strasbourg'da, daha sonra Mayence'da Gutenberg yapmıştır. İlk kitaplar da 1450 sıralarında basıldı. Görünüşleri bakımından, o çağın yazmalarını andırırlar. Hâlâ daha elle boyanır, yaldızlanır, süslenirler.

İstek o kadar çoktu ki basma ilk kitaplar (tirajı 300 nüsha olanlar dahil) başlangıçta Mayence'dan gelen kitapçılarda, Paris'te yazma fiyatına satıldı. Gitgide fiyatlar indi.

İlk ucuz kitap girişimleri, (feuilles volantes) denilen tek yapraklar ya da halk diliyle basılan kitapçıklardı. Bunlardan, pek az örnek kalmıştır. XV. yüzyılda kitap, büyük boy, çift sütun üzerine basılırdı. Amacı da hoş gitmekten çok, bir

şeyler öğretmekti. Ancak bazan, tahta oyma resimler de metne eklendi.

Kitap basma işi, bir çocukluk çağı geçirmemiştir, denilebilir. Daha ilk anda, teknik mükemmelliğe erişmiştir. Zamanla, kitabın yalnızca üslubu, içeriği değişmiştir. XV. yüzyılda basılan kitaplara (incunable) denir.

XVI., XVII., XVIII.

YÜZYILLAR :

XVI. yüzyılda maliyeti indirmek, taşıma kolaylıkları sağlamak üzere kâğıt boyutlarını küçültmek girişimleri görüldü. Venedik'te Alde Manuce, Paris'te Simon de Colines, Lyon'da Sébastien Gryphe gibi bilgin kitapçılar, Yunan - Lâtin klâsiklerinden kitap dizileri çıkarmaya başladılar. Çokluk 300 olan baskı sayısı (tiraj) birden yükseldi. Nurenberg'de Koberger, Bâle'de (Basel) Froben gibi bazı basımevi sahipleri, birçok baskı makinesini birden kullanıyorlardı. Erasmus'un bir tek eseri, 30.000 sayı basılmıştı.

Kitap, artık yazma'ya benzemekten kurtulmuştur. (Bir başlığı vardır. En eski basma kitaplarda bulunmayan ya da en sona atılan bibliyografya öğelerini taşır.

Propaganda broşürleri, hicviyeler çoğalır. Hele din savaşları döneminde, halk edebiyatı gelişir.

Estienne gibi bilgin yayımcılar (editörler), sözlükler çıkarır, eleştiri eserlerinin yazılmasında

başlıca rolü oynarlar. Notlu, açıklamalı bilim kitapları birbirini korular. Çeşitli ülkelerin bilginleri arasında kültür değişimleri yapılır. İlk bir süs ya da fantazi niteliğinde olan resimler, öğretici ya da açıklayıcı olmağa başlar.

Tahta kalıp baskısı, yerini bakır kalıp baskısına bırakır. Belgeleri daha iyi bir biçimde çoğaltmaya yarayan bu metod sayesinde, haritalarla, planlarla süslü coğrafya, kozmoğrafya, seyahatname gibi büyük eserler, bilim elkitapları çıkar.

Uluslararası kitap ticareti, özellikle Leipzig ve Lyon fuarlarında çok gelişir. İlk kitap katalogları basılır. Bunlar, meraklılara, yeni yayınları izleme olanağını sağlar.

XVII. yüzyıl Fransa'sında meslek yönetmeliklerinin sıklığı, bir de siyasal, dinsel sansür: Kitabın gelişmesini önler. En iyi kitaplar, artık Felemenk'te basılır. Elzevier'lerin Leipzig'deki, daha sonra Amsterdam'daki basımevleri, klâsik metinlerden küçük boyda güzel koleksiyonlar bastı. Fransız edebiyatı ile felsefesini, dünyaya bunlar yaydı.

Gazete ve dergiler gibi süreli yayınların doğuşu, XVII. yüzyılda. Théophraste Renaudot'nun «Gazette de France» 1635 tarihli. Bunun sayısız benzerleri ile bilim derneklerinin ilk kontrandüleri (comptes - rendus) çıktı.

XVIII. yüzyılda kitap tekniği hiç değişmedi: Elle dizilip kol gücüyle çalışan preslerde çeşitli kâğıt-

arlar. Notlu, açık-
upları birbirini ko-
ülkelerin bilginleri
değişimleri yapılır.
ia fantazi niteliğin-
er, öğretici ya da
başlar.

baskısı, yerini ba-
na bırakır. Belge-
niçimde çoğaltmaya
od sayesinde, hari-
süslü coğrafya,
yahatname gibi bü-
n elkitapları çıkar.
kitap ticareti, özel-
Lyon fuarlarında
itap katalogları ba-
eraklılara, yeni ya-
anağını sağlar.

Fransa'sında mes-
rinin sıklığı, bir de
ansür: Kitabın ge-
En iyi kitaplar, ar-
basılır. Elzevier'le-
daha sonra Ams-
mevleri, klâsik me-
boyda güzel kolek-
ransız edebiyatı ile
aya bunlar yaydı.

ergiler gibi süreli
şu, XVII. yüzyılda-
ste (Renaudot'nun
nce) 1635 tarihli-
sız benzerleri ile bi-
n ilk kontrandüleri
ıs) çıktı.

ılda kitap tekniği
Elle dizilip kol gü-
eslerde çeşitli kâğıt-

lara basılıyordu. Resimler, ikinci
bir baskı gerektiren bakır kalıp üze-
rine hâkkediliyordu.

Bu çağda büyük girişimler de
oldu: d'Alembert ile Diderot'nun
ya da Panckouke'un ansiklopedileri
gibi, büyük boy, yüzlerce ciltlik
önemli koleksiyonlar basıldı.

Herşeye rağmen, XVIII. yüzyıl
sonlarına kadar kitap, seçkin bir
azınlığın malı olarak kaldı. Halk
yığınlarına hiç nüfuz edemedi.

TÜRKİYE'DE :

Baskı sanatı Avrupa'da ilk
eserlerini Fâtih'in İstanbul'u fet-
hiyle dünyada yepyeni bir çığır aç-
tığı sıralarda vermeğe başladığı
halde, Türkler Avrupa'da kendi
dillerinde kitap basan en son ulus-
lardan biri olmuştur. Fâtih çağında
basımevinin icadedildiğinin bilindi-
ğini, ama kabul edilmediğini görü-
yoruz.

Batıda yer değiştirebilen (mü-
teharrik) Arap harfleriyle ilk ki-
tap, 1514 yılında basılmıştır. On-
dan yüzyıl sonra 1615'te Paris'te
Fransa kralı ile Osmanlı padişahı
arasında imzalanan bir ticaret and-
laşması metni, Türkçe, Fransızca
olarak, bir kitap biçiminde basıl-
mıştı. İşte, dünyada ilk basılan
Türkçe kitap budur. Bu kitabı ilkin
ben 1950'de Paris Ulusal Kitaplı-
ğında görüp inceledim, mikrofilmi-
ni yaptırıp, hakkında bir araştır-
ma hazırlamayı düşünüyorum. An-
cak, bu sade, gösterişsiz basmanın
tek, soyut bir olay olarak kaldığı

da bir gerçektir; bunu başkaca ya-
yınlar izlememiştir. 1492'de Musevi-
lerin İspanya'dan yurdumuza geldik-
leri zaman yanlarında bir basımevi
de getirdikleri, Avrupa'nın birçok
yerinde daha basımevi yokken, İs-
tanbul'da bir basımevi bulunduğu
düşünüürse, pek doğal olarak, bun-
dan bir üzüntü duyulur.

Matbaacılığın icadı dünyaya
büyük yenilikler getirirken, biz bu
nimetten doğrudan doğruya yarar-
lanma olanağını arayacak yerde,
ancak matbaacılıktan yararlanan-
ların ortaya çıkardıkları eserleri,
Arap harfleriyle bastıkları kitapla-
rı yurda sokma izni verebilmişiz-
dir. Bu kitaplar yurda girdiği za-
manlar bile, basımevinin kadrini
anlıyamamışız. 'Bu sanatı yurdu-
muza sokarak, mümkün olduğu ka-
dar çok eser basarak halkın eline,
içinde yürüdüğü karanlıkları aydın-
latacak meşaleler vermeyi düşün-
memişiz. Bunu yapabilmek için, üç
yüzyıla yakın hep düşünüp bekle-
mişiz. Ancak 1729'da başarabilmiş-
siz, bunu. Bu başarıyı sağlayanlar
da İbrahim Müteferrika ile Sait
Efendi'dir. İbrahim Müteferrika'nın
İstanbul'da «Vankulu lûgati»
denilen sözlüğü basarak Türk mat-
baacılığının temelini atmasına de-
ğin, bu işe girişen olmamıştır.

Müteferrika'nın bastığı eserle-
rin sayısı 18'dir. Müteferrika harf-
leriyle başkalarınınca 6 kitap daha
basıldı. Müteferrika basımevinin
çalışamaz duruma gelmesi üzerine,

Halicioğlu'ndaki Mühendishane'de bir basımevi açıldı (1802), sonra bu Üsküdar'a taşındı (1803), daha sonra da şimdi İstanbul Üniversitesi Merkez Kitaplığı olan binaya nakledildi (1831). Bu tarihten sonra, yavaş yavaş, basımevleri çoğalmaya başladı. XIX. yüzyılın başına kadar, 71 yıl içinde, Türkiye'de basılıp yayımlanan eserlerin sayısı ancak 24'tür.

Tanzimat'a kadar olan 110 yıllık zaman içinde, 50 eser basılabildi. Bunların çoğu tarih, coğrafya, gezi kitapları, bazı sözlüklerdir.

Basım-yayım işine ne kadar geç başladığımız, bu işte ne kadar ağır gittiğimiz açıkça görülüyor. Bu geç giriş, ağır gidişle birlikte, basacağı eserler üzerindeki kayıtlar, hemen hemen hiç arası kesilmeyen politik-sosyal baskı ve karışıklıklar; basımevinin etkisini çok dar bir alanda bıraktı.

Yazı ve resim basmak için taş-baskısı kullanılması, yani litografya, 1796 yılında Zenefelder adında Viyana'lı bir hukuk öğrencisi tarafından, güzel bir raslantı sonucunda, bulunmuştu. Asıl gelişmesini 1814'te gösteren litografya, bize, Mehmet Hüsrev paşa'nın çabasıyla, 1831'de girmişti. O tarihlerde Avrupa'nın belli-başlı şehirlerinde bu usulü uygulayan basımevleri parmakla sayılacak kadar az olduğundan, biz, bu sanattan pek erken yararlanmışız, demektir. İcadından ancak üç yüzyıla yakın bir zaman sonra basımevi kurabildiğimiz hal-

de, taş-basmacılığını, basımevine uygulanmasından sadece 17 yıl sonra alabilmemiz, önemle kaydedilecek bir olaydır. Hüsrev paşa'nın koruyuculuğu ile, Jak ve Hanri Kayol kardeşlerin o zaman Harbiye Nezareti olan şimdiki İstanbul Üniversitesi müstemilâtından (eklentilerinden) bir yapıda kurduğu bu ilk taş-basma matbaasında basılan ilk eser, gene Hüsrev paşa'nın «Nuhbet ül-talim» adlı iki ciltlik bir eseridir.

1729'dan yeni Türk harflerinin kabul edildiği 1928 yılına kadar geçen tam iki yüzyılda-kitaplık ve bibliyografya uzmanlarımızın yazıf bir oranlanmasına (tahmin) göre-Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde, hattâ yabancı ülkelerde, aşağı-yukarı, 30.000 Türkçe eser basılabilmıştır. (bak: «Milli Kütüphane'de mevcut Arap harfli Türkçe kitapların muvakkat kataloğu», I. cilt, teksir, Ankara, ekim 1956, s. 1). Her yıla, ortalama olarak, 150 kitap düşer. Ancak hangi konularda kaç kitabın basıldığı, hiç tahmin edilememektedir. Bu eserlerin tam bir kataloğu ya da toplu bir bibliyografyası henüz hazırlanıp yayımlanmış değil. Çift nüshalar dışında, bunların sayısı, bugün Milli Kütüphane'de 12.000 kadardır. Bu kitaplıkta bulunmayan Arap harfli Türkçe kitapların hangi kitaplıklarımızda bulunduğunu gösterir bir kolektif (toplu) katalog hazırlanmaktadır. Sayıyı 15.000 ya da 40.000 sayanlar da var.

cılığını, basımevine an sadece 17 yıl sonra, önemle kaydedilebilir. Hüsrev paşa'nın le, Jak ve Hanri Kato o zaman Harbiye simdikiki İstanbul Üni-milâtından (eklentiyapıda kurduğu bu natbaasında basılan e Hüsrev paşa'nın n» adlı iki ciltlik bir

eni Türk harflerinin 1928 yılına kadar geç-üzüylde-kitaplık ve uzmanlarımızın zamanına (tahmin) gö-mparatorluğu sınırla-yabancı ülkelerde, 30.000 Türkçe eser (bak : «Milli Kü-evcut Arap harfli rın muvakkat kata-eksir, Ankara, ekim r yıla, ortalama ola-düşer. Ancak hangi kitabın basıldığı, hiç emektedir. Bu eser-catalogu ya da toplu yası henüz hazırla-ış değil. Çift nüsha-nların sayısı, bugün ane'de 12.000 ka-ıtaplıkta bulunma-li Türkçe kitapların ırımızda bulunduğu kolektif (toplu) ka-nmaktadır. Sayıyı 000 sayanlar da var.

Oysaki 1928'den 1970 yılı so-nuna kadar geçen 42 yılda bütün Türkiye'de yeni harflerle tam 134.720 eserin basılıp derlendiği, merkezi İstanbul'da bulunan Basma yazı ve Resimleri Derleme Mü-dürlüğüne saptanmıştır. Her yıla ortalama olarak 3.207'den fazla eser düşmektedir. Yüzyıllardan beri Arap harfleriyle yapılan yayınlar yanında, bu sayılar, göz ve gö-nül doyurucudur.

Bir kıyaslama yapacak olur-sak, tam 200 yılda ancak 30.000'e karşılık, ancak 42 yılda tam 134.720 eser!.. Yılda, eski harfli 150 esere karşılık, yeni harfli 3.207 eser!.. İş-te, yeni harflerin «keramet»i deni-len şey budur.

Atatürk, basımevinin Türkiye'ye geç girişini kısaca, fakat özlü ve özet olarak şöyle anlatır: «Beynel-milel umumi tarihin cereyanında Türklerin 1453 zaferini, yani İstan-bul'un fethini tasavvur buyurunuz. Bütün cihana karşı İstanbul'u ebe-diyen Türk camiasına mal etmiş olan kuvvet ve kudret, takriben ay-nı senelerde icadedilmiş olan mat-baayı Türkiye'ye kabul için erbab-ı hukukun meşum mukavemetini ik-tihama muktedir olamamış, köhne hukukun ve müntesiplerinin, mat-baanın memleketimize girmesine müsaade etmeleri için, 300 sene müşahede ve tereddüt etmelerine, leh ve aleyhte pek çok kudret sar-fetmelerine ıstırar hâsıl olmuştur.»

Gene Atatürk, 1928'de T.B.M. Meclisini açış söylevinde, sözü Türk

harflerine getirerek şöyle demişti : «Basit bir tecrübe, Türk harfleri-nin Türk diline ne kadar uygun ol-duğunu, şehirde ve köyde yaş iler-lemiş Türk evlâtlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını, güneş gibi, meydana çıkarmıştır. B.M. Meclisinin kararıyla Türk harfleri-nin kanuniyet kazanması, bu mem-leketin yükselme mücadelesinde başlıbaşına bir geçit olacaktır.»

Tasarı Meclis'te aynı gün kabul edildi. Kanun 3 kasım 1928'de ya-yımlandı. Arap harflerinin dizgi ka-salarında 400'e yakın gözüne karşı-lık, Türk harflerinin 30'dan az gö-zü vardı. Bu durum, dizgide kolay-lığı açıkça gösterir.

İşte, Türk uygarlığı tarihinde önemli bir dönüm noktası olan bü-yük Harf Devrimi, böylece yapıldı. Bütün kültür, tarih, dil devrimleri-nin kapılarını bize açacak anahtar, bu harf değişikliğiyle yaratılmıştır. Harf devrimi, matbaacılığımıza kaybolan zamanları kazandırmış, kültürümüzün gelişmesine yeni ye-ni olanaklar hazırlamıştır. Bu hızla giderse, yeni harfli yayınlarımız, 200 yıl sonra, yarım milyonu aş-aacaktır. Kaldı ki yayın tempomuz yıldan yıla hız almaktadır. Her yıl bir nedenle derlenememiş eserler, bu hesabın dışındadır.

YENİ ÇAĞ

Bütün dünyada, XIX. yüzyıl başlarında, kitap pek büyük bir ge-lişme gösterdi. Bazı buluşlar, bu ilerlemeyi hızlandırdı :

a) Sürekli (mütemadi) kâğıdın yapımı, sıradan kitaplar için kesik kâğıt yerine tomar biçiminde kâğıdın kullanılmasını sağladı.

b) 1796'da Firmin - Didot'nun bulduğu stereotip (stéréotype) usuliyile basma, harflerin serbest kalabilmesi için, formanın kalıbını almaktan ibarettir. Bu klişeleme usulü, maliyet fiyatını çok düşürdü. Didot'nun Latin klasikleri dizisinden bir cildi, sadece 75 kuruşa satılıyordu.

c) 1812'de hizmete giren Koenig'in madeni pres makinesinin kullanılması, motor gücünün eklenmesi; baskıya günde 500-600 yapraktan 20.000'e çıkararak bir sürat verdi. Günlük gazete, düşüncelerin yayılmasını hızlandırıp seri haber alma gereksinmesini doğurdu.

Kitaplar, artık ciltli olarak satılmıyordu. Romantik çağda kitap kapakları, çokluk resimliydi. Yayımcılar, fasikül ya da cüz cüz satışı da denedi. Bu da onlara pek geniş bir okuyucu yığını kazandı. Taş-basma (lithographie) gibi resim basma teknikleri, kitaba bir sanat eseri görünüşü vererek, çok sayıda baskı olanağı sağladı. Curmer'in 1835'te bastığı «Pol ile Virjini» kitabı, 30.000 tirajlı idi, 35 franga satılıyordu.

XIX. yüzyıl sonlarında foto-mekanik usuller, hâkkâkım (graveur) yerine, doğrudan doğruya belgenin kendisini koydu. Sanat gravürü basma usulleri, yalnız lüks kitap-

larda kullanılır oldu. Bunların baskı sayısı da pek azdı.

Kitap âdileşti, sanayileşti, halklaştı, denilebilir. Mutlu bir azınlığa seslenen bir kitap çeşidi de türedi.

GÜNÜMÜZDE KİTAP

Bugünkü durum da şu : Gazete ve dergilerde, kitaplarda, hattâ teknik ve okul kitaplarında, metnin zararına olarak, resim ve şekil ortalığı kaplamıştır; resimli romanlar, foto-romanlar, cep romanları v.b. gibi. Afiş, sinema ve televizyona alışan gözlerimizin artık büyük metinlere tahammülü yok. Kısa metinli resimler, grafikler ve krokileri, hattâ yalnız resimlerden ibaret eserleri yeğ tutuyoruz.

Kulağa seslenen radyonun etkisiyle, eskiden olduğu gibi, kitap okunmuyor, sadece göz gezdiriliyor. Yayımcılar, yepyeni harfler kullanarak, satırların arasını açıp altını çizerek, mizanpaj (mise-en-page) yeniliği göstererek; okurun ilgisini çekmeğe çalışmaktadırlar. Resimlerde renk üstündür, egemendir. Renkli resim basan günlük gazeteler, haftalık dergiler daha çok satmaktadır.

Son yıllarda mikro-film, matbaacılıkla rekabete girişmiştir. Bu yeni tekniğin kitabın geleceğinde oynayacağı rol, pek büyük olacaktır.

Öte yandan, kâğıt buhranı, baskı sayısını çok azaltmağa bizi zorlamakta, kitap tarihinin belki ilk çağlarına kadar götürüleceğe benze-

mektedir. Tamamiyle elle yazılmış 12 nüshalık yeni bir yayını analım mı?

Kitabın geçirdiği değişiklikler, evreler ne olursa olsun, değişmeyen bir şey var: İnsan, pek eskiden beri, kitabı en iyi dost, hattâ sırdaş saymıştır. Artık onsuz olmuyor, olamaz da. Kendi düşüncelerini, bilgilerini, hayallerini, umutlarını hep ona güvenle verir. Şunu diyebiliriz: Uygarlık oldukça, kitap da bulunacak!...

BİBLİYOGRAFYA

Bu konuda okunacak eserlerin başlıcaları :

Türk matbacılığı, I. cilt: Müteferrika matbaası (Selim Nüzhet Gerçek, 1939); **Türkiye'ye matbaanın girişi ve ilk basılan eserler** (Dr. Osman Ersoy, 1959); **Müteferrika'dan Birinci Meşrutiyet'e kadar Osmanlı Türklerinin bastıkları kitaplar** (Dr. Jale Baysal «Buğra», 1968); **Kitabın evrimi** (Orhan Öcal, 1971); **Ak üstünde karalar** (M. İlin'den çev. Rakım Çalapala, 1948); **Kitabın sağlık bilgisi** (M. Muzaffer Gökman, 1946); **Kitap sevgisi** (İ. Hakkı Sunat, 1960); **Kitap Haftası hazırlık ve şiirleri** (derl. Selâhattin Arıkan, 1960); **Kitaplar ve siz** (So-

merset Maugham'dan çev. S. Evrim, 1942); **Kitaplar beldesinde** (B. M. Kemal «Sel», 1932-33); **Kitap** (Türkler Acaroğlu, Türk Edebiyatçılar Birliği, yıllık 1964, s. 25-30); **Yayın hayatımızdaki gelişmeler** (M. Türker Acaroğlu, Türk Kütüphaneler Derneği bülteni, cilt XV, sayı 2, s. 92-109); **Türk taş-basmacılığı, I. cilt** (Selim Nüzhet Gerçek, 1939); **Türkiye'de neşriyat hareketleri tarihine bir bakış** (Server R. İskit, 1939); **Türk halk kitapları** (Dr. Otto Spies-Behçet Gönül, 1941); **Anadolu halk resimleri** (Malik Ak-sel, 1961); **Türkiye'de kâğıt sanayii** (Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, 1958); **Asırlar boyunca kâğıt** (John H. Ainsworth'dan çev. Prof. Dr. Savni Huş, 1962); **Basım ve yayın tarihi, I. cilt** (Hasan Refik Ertuğ, 1955); **Son asır Türk edebiyatı tarihi** (Mustafa Nihat Özön, 1940-41 5. basım 1945); **Books in Turkey** (Arslan Kaynardağ, İngilizce, Middle Eastern affairs, XI, 10, 1960, pp. 307-311); **Histoire du livre, de l'Antiquité à nos jours** (Svend Dahl, 1933, Paris, 326 p.); **XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Türkiye'de kâğıt** (Doç. Dr. Osman Ersoy, 1963, Ankara).

Bunların bas-

ayileşti, halk-ı bir azınlığa di de türedi.

a şu: Gazelarda, hattâ rında, metnin ve şekil orsimli roman-ep romanları ve televizyonak büyükleme. Kısa metinve krokileri, rden ibaret

adyonun et-ı gibi, kitap göz gezdiriliverni harfler arasını açıp t (mise-en-erek; okurun smaktadırlar. ündür, ege-basan gindergiler da-

o-film, mat-ışmıştır. Bu geleceğinde iyük olacak-

ouhranı, bas-ağa bizi zor-n belki ilk ceğe benze-